

An XIII
1938

FĂT-FRUMOS

Director : LECA MORARIU

Nr. 4

Ep. Bucevschi

ÎNGÂNDURARE ...

Proprietatea d-ului Dr. Alexis Zaloziecki Cernăuți

3.157
935.125

BIBLIOTECA
DOCUMENTARI
GARAUL PIATRA NEAMT

FĂT=FRUMOS

An. XIII
1938

DIRECTOR: LECA MORARIU

Nr. 4

Bucovineanul N. Gane

— La centenarul nașterii lui —

Să nu creadă cineva că am descoperit te=miri=ce descindere bucovineană a Folticeneanului N. Gane! Vorbim despre Bucovineanul Gane numai la figurat. Bucovinean e N. Gane prin anumite legături sufletești cu Bucovina, prin intensă lui adeziune față de poezia peisagiului bucovinean și prin anumite întâlniri ale lui cu cutări înși bucovineni precum și cu oarecare împrejurări bucovinene.

Biograficește, cronologicește începem chiar cu adolescența lui, — când copilandru „de 16 ani” N. Gane (suntem deci la 1854) se pasionează pentru o... Bucovineancă (Maria) în așa fel, încât din această nevărstnică iubire a putut purcede chiar și debutul lui literar. Adecă desprindem din schița *Cum am început a scrie* (vol. *Păcate mărturisite* 1904) informații ca acestea:

„Eram un copilandru de 16 ani și viitoarele musteți întârziu de a răsări în ciuda nerăbdării mele. Peste drum de casa noastră părintească din Folticeni locuia un medic Ioan Diaconovici, bucovinean de origine, care neavând copii înfiase o nepoată a sa din Cernăuți. Ea trebuie să fi fost cu vreo 7—8 ani mai mare decât mine și era natural să nu fiu eu tocmai un ideal pentru dânsa... Dar eu nu gândiam tot așa. Cu mintea ușoară, cu închipuirea caldă a unui copil ce acum deschide ochii, dânsa mi se înfățișa ca o frumuseță fără păreche în lume” (253—254). — „Era, ca să zic așa, o a doua Margaretă din Faust, încunjurată de aceeași lumină poetică, și iluziunea mea era cu atât mai completă, cu cât cânta foarte frumos din gură tocmai cântecul *Gretchen am Spinnrad* de Schubert, de răsunau geamurile ferestelor... Într'un cuvânt era perfectă, mai perfectă decât tot ce văzusem eu în marele univers cuprins între barierele orașului meu natal. Cum era dar să n'o iubesc?” (256).

De altfel Gane aparține categoriei de înși „normali”, cărora reprezentantele sexului advers (bine=înțeles și dânsule „normale”...) le inspiră numai sentimente generoase: de simpatie, afecțiune, cult,

admirație. Gane e deci și sub acest raport înrudit cu Alecsandri. Documentare sunt mărturiile lui în aceleași *Păcate mărturisite*) :

„.... slăbiciunea de căpetenie, pot zice singura care m'a stăpânit din frageda mea copilărie și m'a dus pe cărări negândite, a fost o deosebită, neînvinșă simpatie pentru sexul frumos“ (258). — „Așa îmi aduc aminte că la niște Paști, pe când aveam abia vr'o șase ani, și mă jucam în odaia tatălui meu cu niște soldați de plumb înșirându-i pe podele și pregătind o strașnică bătălie între Nemți și Ruși, deodată ușa se deschide cu zgomot și năprasnic se înfățișază soții Alecu și Smaranda Lazu cu care părintele meu era în relațiuni de prietenie... Doamna Lazu, gătită ca de sărbătoare, avea o rochie de mătăasă a(l) cărei foșnet îmi gădilia auzul și a(le) cărei colori vii îmi luau ochii. Frumoasă, veselă și prietenoasă cum era, dânsa imediat mă smulse din mijlocul războiului ce organizasem între Nemți și Ruși și mă sărută din toată inima de mai multe ori. Ei bine, acest incident m'a impresionat așa de tare, că după ce soții Lazu au plecat, eu, confuz de sărutările încă calde¹⁾ ce promisem pe obraz, m'am adresat tatălui meu zicându-i: — Tată am să te rog de ceva.

— Spune, mă băete.

— Cumpără-mi și mie o Lăzoaie!“ — (258—160).

Dar idila cu această Marie se distramă ca atâtea visuri ale tinereții. Maria — poate chiar nici măcar bănuind înfloririle și pus-tiirile sufletești pricinuite efemerului ei vecin de peste drum — își continuă drumul firesc al vieții, și când imberbul ei adorator își vedea

1) Cacofonia (fie chiar și numai cea enclitică: „încă calde“) e foarte frecventă în epoca lui Gane. Și de ce n'ar fi fost, când dânsa încă și astăzi e una din cele mai stăruitoare buruiene stilistice ale scriitorilor noștri; d. p.: „lumină duhovnicească, care...“ Sadoveanu, *Izvorul Alb* 26; „Pârcalabul Luca, ca să...“ ibid. 26; „După rânduiala domnească, căpitani“ *Frații Jderi* 22; „să ocolească calul“ ibid. 230; „Strică câteva cărți“ Rebreanu, *Jar*, ed. III 127; „să prelungească cât“ ibid. 143; „adică cât“ ibid. 166; „sălbatecă ca“ Mihaescu, *Rusoaica* 26; „lectică, care“ ibid. 57; „de frică ca“ ibid. 122; „Cu mâneca cămășii“ Cezar Petrescu, *Comoara Regelui Dromichet* 129—130; „fapta cărturărească, care“ ibid. 234; „joacă cărți“ Ionel Teodoreanu, *Bal mascat* Ed. I 60; „să slăbească — căci“ *Arca lui Noe* II 241; „Oleacă... Cam multșor“ *Secretul Anei Florentin* 25; „la cușca cânelui“ ibid. 52; „juca cărți“ ibid. 157: — și chiar și la cei cu veleități critico-estetice; „englezoaică care“ M. D. Ralea, *Memorial* 1930, 37; „explică că“ ibid. 61; „luncă catifelată“ 91; „eclectică ca“ ibid. 114; „parcă cătră“ ibid. 119; „să se prăbușească. Căță la ea...“ Lovinescu, *Bălăuca* 268; „nu strică, ca să...“ ibid. 270; „să conducă cancelaria“ G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu* 279; „strică casa oamenilor“ G. Călinescu, *Cartea nunții* 152; „să facă ca“ ibid. 217; „să și facă carieră“ ibid. 292; „mi-e frică ca“ ibid. 353; „sofianică, căță“ Lucian Blaga, *Spațiul mioritic* 1936, 108; „cosmică, ca“ ibid. 201; „poetică (câte...“ ibid. 256; „oratorică; capitoare“ D. Caracostea, *Estemele limbii române* în „Gândirea“ 1938, 61; etc.

de școală departe, la Iași, — dânsa ajunge prin mariaj până'n fundul Germaniei. Tânărul Werther dela Folticeni își face cuvenita convalescență... „Copilărescul meu roman“ (vol. cit. 263) e ecoul lui Gane, când rana s'a cicatrizat. Totuși, după ani de zile, vrăjit de cadrul unei superbe feerii „în mijlocul unei păduri la poalele munților Carpați“ (271) și fascinat de apariția unei păstorite, blondă ca aceea neuitată Marie, eroul neîmplinitei pasiuni dela Folticeni, e atât de covârșit de amintirea... stelei ce-a murit..., încât rezultatul fu: debutul său literar, cu „nuvela“ *Fluerul lui Ștefan*. Și oricât de debutant ar fi acest început scriitoricesc, — *Fluerul lui Ștefan* vădind o enormă naivitate — Gane ne servește cu prilejul genezei lui o mărturisire care-i face cinste:

„Am scris, am scris și de ce scriam, de ce mă identificam mai mult cu necazurile biete *Maria* și ale nenorocitului *Ștefan*, căci așa îi botezasem pe eroii primei mele novele *Fluerul lui Ștefan*“ (275).

— și:

„Cu sau fără succes, așa am procedat totdeauna și niciodată nu m'am silit să scriu ceva fără să mă simt mișcat, fără să fiu sub stăpânirea unei emoțiuni“ (279).

Și-i locul să reținem o similară confesiune din vol. *Zile trăite* 1903:

„Dar iarăși altădată, un lucru de nimic, un te=miri=ce, un colț de cer albastru, o rază de soare strecurată prin geamuri făcea să vi=breze biata inima mea vecinic agitată, ... așa că uitând hotărîrea luată, cădeam fără voie în păcatul bețivului care nu=și poate stăpâni pațima și începeam din nou să înegresc hârtia“ (179).

Va să zică: Gane se descopere pe sineși scriitor și cu cursul vânzării sufletești venite lui din partea acelei Bucovinenne.

Iarăși cronologic, ajungem la primul real contact al lui Gane cu Bucovina, întâiul lui drum bucovinean, dela Folticeni la „Dorna=Vatra“ — cum îi zice, austriacește, chiar Gane (*Zile trăite* 75, 76, 83², 235, 236, 237), stațiunii balneare Vatra=Dornei (deși-i cunoaște și numele românesc, cf. ibid. 84) — împreună cu frate=său (Matei). Aceasta, când Gane era de 25 de ani și se afla consilier de Curte de Apel la Focșani — deci pela 1863. Mărturia o cetim în *Zile trăite*, — mărturie în care informația asupra pitorescului bucovinean stăruie mai puțin, insistând, în schimb, mai ales asupra unui penibil incident cu birjarul, Evreu din Bucovina:

„Fiindcă întrasem în vacanțele de vară, plecăm imediat la Fălțiceni, și acolo din întâmplare găsim un evreu birjar din Bucovina, care se oferă pentru suma de zece galbeni să ne ducă într-o singură zi la Dorna-Vatra... Am mers patru oare până la Gura-Homorului pe o splendidă șosea, având în toate părțile o priveliște încântătoare...

— Hai mai iute, jupâne, c'o să noptăm — îi zisei eu.

— Eu nu sunt jupân — răspunse supărat birjarul. — La noi, în Austria se zice *Domnule*.

— Ei bine, *domnule*. Dacă mergem așa n'ajungem desară în Vatra-Dornei.

— Vom vedea. —

Tăcui în speranță că mai încolo va iuși el caii. Dar parcă făcea într'adins; caii lăsați în voie, din ce în ce slăbiau mersul, înaintând ca culbecul... (75—77).

„Când deodată auzii *tbrrr*... Ce era? Ajunsesem dinaintea unui han singuratic în mijlocul drumului, unde jidanul opri trăsura. Era pela 5 oare dupăamiază.

— Ce vrei să faci alt popas aici? — îl întrebăi eu.

— Nu — răspunse birjarul scurt.

— Atunci de ce te-ai oprit?

— De ce m'am opriiit? Ca să dormim la noapte aici, pentru că acūși înfrăm în sabaș.

— Ce sabaș, jupâne? Așa ne-a fost vorba? Pleacă îndată că de nu, pățești rușinea cu noi.

— Ha...a...! Ce spui?... Uită că aici nu suntem la Moldova.

— Pleacă că te cârpesc — adause frate=meu, care din cauza boalei lui era mai nervos.

— Haaaa! Ia să văd mă rog cum ai să mă cârpești!?

În aceeași clipă auzii o zdravănă palmă răsunând pe obrazul birjarului... (78—79).

Singurele încondeieri asupra peisagiului bucovinean în acest reportaj sunt doar următoarele fărâme:

„Am mers patru oare până la Gura-Homorului pe o splendidă șosea având în toate părțile o priveliște încântătoare despre care voi vorbi²⁾ mai pe urmă“ (76); — „Am mers așa vr'o două oare bune pe șoseaua cea frumoasă care străbatea munții ca un șarpe, când în sfârșit, înspre sară, în plin sabaș ajunserăm la Pojorâta, un mic sātuceau...“ (80).

Nici măcar cum face calea=ntoarsă (dela Dorna la Fălțiceni—Focșani) nu ne mai relatează tânărul drumeț N. Gane.

Între timp însă, *Convorbirile literare* dau în vileag „nuvela“ (=tradiția populară) *Piatra lui Osman* (An. I 1867—1868) și „nu-

²⁾ Dar „mai pe urmă“ autorul uită cu desăvârșire să vorbească despre acea „priveliște încântătoare“!

vela" (= fragment de excursie + tradiție populară) *Comoara de pe (muntele) Rarău*, — cu plastice indicii că Gane trebuie să fi cunoscut acu bine și Bistrița „bucovineană” și Muntele ei (Dorna, Rarăul etc.). Când și-a fi îngăduit Gane această cunoaștere? Când? În mai multe răstămpuri și, poate, începând chiar dela (amintita) întâia sa excursie dorneană. Fiindcă, iarăși din *Zile trăite* aflăm că, atunci când (la 1866) „doamna Pia Brătianu, soția primului Ministru de atunci Ioan Brătianu” (231) îl „consultă” pe Gane asupra unui itinerar la Munte („în care parte ar putea să se ducă de preferință, unde să găsească o natură frumoasă” 231), Gane, alături de altele, îi recomandă și aceeași porțiune din Bucovina sa favorită:

„Am sfătuit-o să ieie calea Bucovinei pe șoseaua cea splendidă care merge dela *Ițcani* la *Dorna* și de acolo să se scoboare cu pluta pe Bistrița la *Piatra*, oprindu-se în drum la *Hangu*, pentru a urca Ceahlăul” (231).

Și adaugă mentorul turistic Gane, lunecând până la o evidentă iperbolă:

„Cunoașteam așa de bine acele locuri pe cari le vizitasem de atâtea ori, încât i le-am recomandat cu toată căldura cu cele mai frumoase din întreaga Românie” (231—232).

„Cunoașteam așa de bine acele locuri pe care le vizitasem de atâtea ori” — e mărturia. Înțelegem deci pe ce fel de trăiri se putea bizui, între 1867—1869, *Piatra lui Osman* și *Comoara de pe muntele Rarău*.

Și încă o precizare — fie chiar numai ipotetică. Celalt drumet „bucovinean” din aceasta epocă, Iacob Negruzi (cu memorialul *Din Carpați: Baia și Slatina — Munții Bucovinei — Bistrița*, în vol. *Scrieri complete* V 1896) amintește în plutăritul său de: „tovarășul meu” (114) și „amicul meu” (126, 128, 137). Cine poate să fi fost, la 1865, acest *tovarăș=amic* de-o vârstă cam și de-o mentalitate cu I. Negruzzi însuși, care atunci era de 23 ani ³⁾? Răspundem: Poate să fi fost chiar N. Gane (de 27 ani atunci), debutant la Bistrița și la celelalte, acu în 1863, încât la 1865 se poate mândri că vizitase „acele locuri” „de atâtea ori” (*Zile trăite* 231). În cazul acesta, cifrarea lui Gane (*Zile trăite* 293) „a doua călătorie la munte” pentru anul 1866, ar fi greșită. De altcum, și mai târziu (la 1867),

³⁾ Nevârstnicia aceasta ar fi lămurind și miopia drumețului Iacob Negruzzi.

Gane îl are pe I. Negruzzi tovarăș⁴⁾ de drum la Paris și'n Elveția (v. *Păcate mărturisite* 184, 196, 198, 204, 223, 229, 233, 234).

Și, reluând acum firul — iată cât de multă bucovinie e'n *Piatra lui Osman* și *Comoara de pe Rarău*.

Piatra lui Osman e înfățișarea literară a tradiției populare asupra cutărei impresionante stânci din preajma vestitelor și temutelor *Toance* ale Bistriței. Acolo=și află moartea nelegiuitul *Osman*, fulgerat de cuțitul lui *Mihai Plăieșul* atunci când, cu pluta, e pe cale să fugă cu prada lui: *Irina „Fiica lui Nistor“* și logodnica lui *Mihai Plăieșul*.

Dar — ceea ce mai ales ne privește acum — Gane ni=i chiar un fel de informator istoric⁵⁾ asupra anumitor împrejurări bucovinene. Iată-le d. p. condițiunile de comunicație pe vremuri în muntele Bucovinei:

„În mijlocul lor (munților), pe malurile a trei râuri, Bistrița, Neagra și Dorna, e așezat satul Dorna. Nici o cale de comunicație nu era mai înainte prin munții noștri. De=ar fi voit cineva să viziteze Dorna, trebuia să se acate pe stânci, să treacă prin râpi, să=și facă de multe ori drum cu toporul prin pădure; iar pentru a reveni din Dorna, singurul mijloc mai lesnicios dar nu fără pericol era de a se scobori cu pluta pe Bistrița, până la târgul *Piatra lui Osman* I).

Și iat-o Dorna de altădată!... Gemând de — urgia turcească. Cine=ar mai crede astăzi?! Căci trecutul — chiar și cel mai apropiat — e atât de curând dat uitării. Dacă d. p. i=am uitat pe Turcii dela Cernăuți (unde până astăzi dăinuie o *fântână turcească*, cu minuni de arabescuri în lemn și cu jghiaburile ca la cea mai autentică cișmea dela Istanbul), de ce nu i=am fi uitat pe Turcii dela Vatra=Dornei?! Nu=i uită însă informația lui Gane, pomenindu=i foarte plastic:

„O colonie de otomani, goi și flămânzi, ce nu mai găseau adăpost în țara lor, ceată compusă din vagabunzi, dezertori din armată, bandiți scăpați de prin închisorile Turciei, s'a aruncat într'una din zile ca un nor de lăcuste peste munții Dornei. Sub cuvânt că făceau comerț de cherestele, ei începură a stoarce munca locuitorilor în modul cel mai ruinator, apăsându-i în tot felul, comișând chiar crime, pângărind familiile și locașurile sfinte, astfel încât mâna lor

⁴⁾ Faptul acestei posibile întovășiri turistice nu e indiferent, — „știut fiind“ cât elan drumețesc colcăia în îndrăgitul de poezia firii N. Gane, câtă școală putea face dânsul. Iacob Negruzzi ar fi deci numai ucenicul lui Gane. Iar Bistrița lui Negruzzi, și din acest motiv e mai săracă decât cea a lui Gane.

⁵⁾ Cf. și eseul *Turcii dela Dorna* în rev. „Făt=frumos“ XII 1937, 112—113.

lacomă și cruntă izbuti în scurtă vreme a răspândi pretutindene mizerie, sânge și disperare. Înzadar locuitorii Dornei alergară de mai multe ori la sprijinul autorităților din țară; autoritățile erau prea slabe pentru a izgoni din poticele Carpaților acești hoți, cari sub masca de comercianți pustiau munții și răpiau din gura locuitorilor și a copiilor lor, pâinea de toate zilele" (ibidem I).

Iar *Mihai Plăieșul* (cărui ortomanul de Osman avea apoi să-i fure logodnica) se înversunează asupra Osmanlâilor rezonând în sine: „Când oare a scăpa Dorna de lighioaiele aste de Turci cari ne-au mâncat averile și ne-au săcat munții?”.

Și nu i-a uitat — se pare — pe acești Turci și neprețuitul Franz Xaver Knapp († 1882), în colecția sa *Illustrierte Bukowina* (1857). Ai zice că chiar pe acest avan Osman ni l-a eternizat Fr. X. Knapp în ilustrația *Vatra=Dornei (baie) — Bad: Watra=Dorna* din documentata sa colecție de 18 stampe. Ca unul care avea o bună școală a desenului — căci tusopsprece stampe ale lui sunt „Nach d. Natur gez. v. F. X. Knapp” (cum cetim în fiecare din ele) — Knapp făcea parte dintre puținii cari — vorba lui Goethe — puteau fi stăpâni pe arta de a vedea, fiindcă știau desena. Deaceea a sa *Bucovina ilustrată* (cu text de — profesorul lui Eminescu Ernst Rudolf Neubauer, tradus „in das Romanische” de Iohann Mitkiewicz) cuprinde un mănunchiu de vajnică documentare asupra trecutului bucovinean. Și ne dumirim par’că ce semnificație trebuie să dăm tan-țoșului Turcălău din amintita stampă *Vatra=Dornei (baie)*, — pe care-l vedem cu cealmau’n cap și lung=căftănit la haină, călare pe-un bi-diviu de rasă. Gane se întregește deci prin Knapp — și viceversa.

Cu totul în muntele și’n folclorul Bucovinei ne transportă excursia turistică din *Comoara de pe Rarău*. S’ar părea că Gane vorbește aice despre sine în persoana a treia, zicându-și „tânărul Costin”; atât de aievea e orientarea în teren. Iată-ne deci în plin alpinism... român=bucovinean:

„Întovărașit de un călăuz din Dorna, tânărul Costin se urca pe muntele *Rarău*... Deasupra Rarăului stau clădite două stânci gigantice numite *Pietrele Doamnei*, înegrite de timp, sfâșiate de furtuni, și care, văzute printre neguri cu turnurile lor fantastice, samănă a fi un palat zidit în văzduh“.

— — — — —

„Dela un loc Costin nu mai putu face nici un pas înainte. Cărarea era ruptă în două. O răpă înfricoșată sta deschisă dinaintea sa... Atunci el se crezu pierdut. Având în față și’n stânga răpa,

în dreapta zidul, obosit de osteneală, udat până la oase, el se încleștă cu amândouă mâinile de o rădăcină de brad și se culcă la pământ.

— Fii mai verde, domnișorul, nu-i vreme să tremurăm de frică. Ducă-se pe pustii ne-a tăiat drumul; dar bun e Dumnezeu. De om trece de aici sântem scăpați. —

Și fără a pierde un minut, călăuzul scoase din traistă o funie lungă, legă pe Costin deacurmezișul trupului și luând celalalt capăt în mână, își făcu semnul crucii și apucă deadreptul pe perețele muntelui... Deasupra sufla furtuna așa de puternic încât ducea pa-serile de-a roata în aier și amenința când de când să-l răstoarne în prăpastie, dedesupt pământul nisipos și ud îi luneca sub picioare, și cu toate acestea el se urca mereu, ajutându-se când cu piciorul, când cu brațul de fiecare ruptură unde putea să se sprijine, de fiecare bolovan, de fiecare creangă, până ce în fine ajunse pe coama stâncii. Apoi răsuflându-se adânc, el începu a trage cu funia la sine pe to-varășul său din vale!

— Ia sama și nu te teme! — strigă el.

Costin văzându-se atunce ridicat în sus în mijlocul unei fur-tuni care urla a moarte în urechile lui, și sprijinit numai în funie deasupra unei adâncimi de câteva mii de picioare, pe marginea că-reia se legăna întocmai ca limba unui ornic, simți tot sângele amor-țindu-i în vine și un vâl negru i se puse pe ochi.

El pierdu conștiința de sine și nu se trezi din ameteală decât mult timp după ce călăuzul îl ridicase și așezase deasupra stâncii.

— Pe cât îmi aduc aminte — zise călăuzul — este aici o pe-șteră unde ne putem ocroti. — Apoi uitându-se în dreapta și'n stânga: — Ha! — strigă el cu bucurie — Iată-o!... —

Atunci ei se coborîră cu încetul în peșteră unde abia era loc pentru amândoi.

— De-acum șezi jos și vino-ți în fire, căci prin mare și grea cumpănă am trecut.

— Suntem oare scăpați? — întrebă Costin uimit de primejdiiile prin care trecuse.

— Scăpați buni-teferi! Mulțămeste lui Dumnezeu. Alții au pățit-o mai rău decât noi".

Apoi... Costin

„... își uitase spaimile de când se afla ascuns sub stâncă¹⁾, când deodată o detunătură înfricoșată se auzi deasupra capului său.

— Ce este? — strigă Costin sărind drept în picioare.

— Nimică!... o fărâmatură de stâncă se duce de-a roata la vale. Ucigă-l crucea le aruncă cu praștia de sus, dar ce risipește ziua, el pune noaptea la loc. Deaceea Pietrele Doamnei stau tot-deauna întregi". —

Și începe apoi tradiția folclorică asupra Comorii de pe Pie-trele Doamnei...

Foarte treaz în drumeția sa, nesățios să prindă cât mai mult și cât mai multe — ca'n toate drumurile sale — Gane ajunge să-și depene impresiile bistrițene și'n versuri, în „*Legenda*“ *Piatra lui Toader* din mănunchiul de *Poezii*, edit. „Frații Șaraga“ (fără an).

Și dacă e să ne convingem de agerimea, de pasiunea turistică a lui Gane, n'avem decât să cităm mărturii ca cele următoare :

„Mult îmi plăcea odinioară, pe când eram tânăr, să mă preumblu într'un car cu boi prin locuri frumoase...” (*Păcate mărturisite* 159).

„Eu unul eram setos să ies din cercul minunilor omenesti⁶⁾ și să intru în acel, mai larg și etern, al minunilor naturii“ (ibidem 196) ;

„... ce ți-i bună experiența căpătată în urmă (= cu înaintarea vârstei), dacă în schimb ai pierdut însușirea *de a te înfrăți cu frumusețile naturii*“ (ibid. 119).

Dar mai ales acest document sufletesc :

„Contemplarea marelor spectacole ale naturii, ...ne fac să uităm neajunsurile unei vieți trecătoare față cu misterioasa vecinicie. Acolo e marele izvor de mângâiere, *numai trebuie să știe omul ceti în cartea naturii și să-i înțeleagă cuvântul*“ (*Zile trăite*, 6).

Ce astronomică distanță între această profundă profesiune de credință și între cutare unilaterală și searbădă părere a lui Liviu Rebreanu d. p., care s'a pripit să opineze :

„În orice călătorie mai important decât toate priveliștile, peisajele și minunile naturii, rămâne omul. Natura în sine nu e nici frumoasă, nici urâtă, nici măcar interesantă. Numai sufletul omului îi împrumută viață. Marea, șesul, dealurile, munții sunt deopotrivă de admirabili și de indiferenți. Cultul naturii e o născocire orășenească destul de recentă“ (*Metropole* 1931, 9).

Și nu uităm că tot Gane preconizează următoarea nădejde :

„Cred însă, căci astfel ar fi să desperez de țară, că va veni o vreme când vom vedea și noi finerimea română, întocmai ca cea franceză și germană, cu bastonul în mână și cu sacul pe umere, cutreierând țara în lung și'n larg, pentru a-i aprecia frumusețile și a se deprinde de-a o iubi“ (*Zile trăite*, 258).

Ne întoarcem însă la *Piatra lui Toader*. Un pendant la *Piatra lui Osman* înfățișându-ne tragedia plutașului Toader, victimă a acelei Bistrițe pentru care, cu alt prilej, Gane mai găsește următoarea suge-

⁶⁾ Fiind vorba de stagiunea lui Gane la Paris, în 1867, și de plecarea lui la Elveția.

stivă comparație : „Cimitir înfiorător, în care stâncile stau marture, ca și crucile, despre locul unde, acești nenorociți și-au aflat mormântul !“...

Iar legenda plutașului Toader vedește același abundent empirism bistrițenesc al lui Gane : atât prin a) izbutita evocare a cadrului, cât și b) prin bogăția terminologiei. — Adecă a) :

Apa Bistriței e bună
Vântul cald ușor adie,
Negurile 'ntind pe vârfuri
O urzeală argintie.

Dar din zorile aprinse
Vine o rază pe furiș,
Care 'mprăștie și soarbe
Umedul păinjeniș.

Și atunci pluta luminată
Vesel lunecă la vale,
Parcă dorul ar împinge-o
Pe stâlucitoare cale. —

cu evocatoarele imagini „urzeală argintie“ și „umedul păinjeniș“, pentru fumegarea văilor și-a măgurilor, — și cu merituoasa personificare : „Parcă dorul ar împinge-o“ — cf. mai jos, după catastrofă, după zdrobirea în țanduri a plutei lui Toader, personificarea valurilor :

Apoi parcă de-a lor faptă
Ele 'n urmă se căiesc,
Își astâmpără mânia,
Varsă lacrimi și jălesc.

Și b) :

Când la câmp când la pădure⁷⁾
Toader pluta-și cârmuește ;
Iată 'n șipot o îndreaptă,
Iată' acum o doliește⁸⁾.

Iar acolo unde apa
Curge lin și adormită,
Toader cântă și visează
La logodnica-i iubită.

Pela colțul dela Acra
Prin vârtejul din Căldare⁹⁾,
Mâna meșteră-a lui Toader
Duce pluta 'nvingătoare.

Apoi trece pe sub bolta
Cheilor¹⁰⁾ întunecate,
Unde stâncile greoaie
Par în ceri împrunute.

Iată, iată se arată
În albastra depărtare
Urieșii munți ai Borcii
Unde satu-i în serbare.

Saltă inima lui Toader !...
A lui cale s'a scurtat,
Numai Toancele¹¹⁾ să treacă
Și din greu el a scăpat.

⁷⁾ Cu Nota lui Gane : „Plutașii obișnuiesc a zice : *la câmp, la pădure*, în loc de : *la stânga, la dreapta*“. — Cf. și rev. „Făt-frumos“ An. XIII 1938, 41.

⁸⁾ Iarăși Nota lui Gane : „A *dolii* pluta însemnează a o da lin, a o scoate din curent“.

⁹⁾ Nota lui Gane : „Colțul Acrei și Căldarea sunt două puncte periculoase pe Bistrița“.

¹⁰⁾ Nota lui Gane : „Cheile sunt o strâmtoare între munții Pietrosu și Giu-malău“. — Rectificăm în loc de *Giumalău* : *Rarău* !

¹¹⁾ Nota lui Gane : „Toancele e cea mai periculoasă cataractă pe toată întin-derea Bistriței“.

Dar în *Toance* vijelia
Se ridică de sub stânci,
Duhul rău sălășluiește
În *Genunele* ¹²⁾ adânci.

Toader însă știe strunga ¹³⁾;
Nu odată a trecut
Prin strâmtoarea 'nfricoșată
Unde-atâția s'au pierdut.

El își face semnul crucii,
Apoi intră fără frică
În cea volbură turbată
Într'a iadului potică.

Însă vai!... Strunga-i închisă
De-un catarg ¹⁴⁾ care-o iezește.
Pluta dusă ca săgeata
În mii țanduri se zdrobește.

Și acum, amintita excursie bucovineană a lui Gane, împreună cu familia doamnei Pia Brătianu în Iulie (— August?) 1886 (Gane era de 48 ani). Dela Ițcani la „Dorna-Vatra” cu trăsurile, și apoi cu pluta până la Hangu pentru ascensiunea Ceahlăului.

De data aceasta, drumul pe Bistrița e substanțial și pitoresc și amănunțit înfățișat: perfect comentat pentru versificația *Piatra lui Toader* și, se înțelege, nu numai atât.

Nu mai stăruim asupra drumului dela Ițcani la Dorna — și pentru motive cari ușor se pot ghici...

Gane ne dă întâi o prefuire a Bistriței care concurează cu cea a lui Vlahuță. „Călătorii străini cari au străbătut-o pe plute, din Dorna până 'n Piatra, o pun cu drept cuvânt printre cele mai frumoase ape din lume” — cetiam în *România* pitorească. Sinteza lui Gane pentru Bistrița e:

„Mergeam așa la vale, luați de apă și de gânduri, străbătând o țară ca din poveste... O! Doamne, ce țară!... Nu există penel de pictor, nici grai de poet care să poată da măcar o idee de priveliștile ce se desfășurau dinaintea ochilor noștri la fiecare cotitură a râului. Pe când toate râurile din țară, Oltul, Ialomița, Jiul, Dâmbovița, curmezișesc munții și în câteva oare te vezi numai decât ieșit în prelargul șesurilor, Bistrița din contra curge dealungul între două șiruri de munți mari și-i trebuie plutașului două zile întregi, altă dată și mai mult, după iuțala apei, ca să răsbată la câmp” (*Zile trăite* 240).

Iar pentru amănunte, Gane ne servește (ca de atâtea ori în scrisul său sincer și cinstit) cu adevărat *zile trăite*:

Trecurăm pela *Colțul Acrei*, un colț de stâncă ce înaintează până'n mijlocul Bistriței și de care multe plute rău cârmuite s'au sfărâmat. Trecurăm prin fierțura din *Căldare* unde apa, rotindu-se'n loc, clocotește din fund și până'n față ca într'o adevărată căldare, și

¹²⁾ Nota lui Gane: „*Genune* înseamnă bulboană, adâncime”.

¹³⁾ Nota noastră: *strunga* = locul nepericlitat de colțurile și țăncurile stâncilor.

¹⁴⁾ Iarăși Nota noastră: Bârnela mai groșcioare din plută se cheamă *ghile* sau *catarguri*; cele supțiri: *piloți*; iar cele uriașe: *hașcă* (vezi și „Făt-frumos” 1938, 37).

iată-ne ajunși la strâmtoarea dela Chei, unde priveliștea se schimbă cu desăvârșire. Acolo Bistrița nu are maluri, ci de-o parte și de altă parte stâncile se rădică drepte ca zidul, până'n naltul ceriului, așa că deodată se face întuneric, întrevăzându-se ceriul deasupra capului numai ca o dungă albă, depărtată, iar în unele locuri munții mai mai că se'mpreună cu totul, de parc'ai crede că mergi pe sub pământ. Acolo Bistrița, speriată ea însași de neagra strâmtoare, se aruncă viforoasă și înspumată, grămădind val peste val, ca doar va ieși mai curând la lumina soarelui, și glasul ei ca tunetul răspunde din zid în zid, acoperind orice glas omenesc" (ibidem 241—242).

Distinsă, splendidă facultate de a putea personifica: „Acolo Bistrița speriată ea însași de neagra strâmtoare...“ La fel de sugestiv va intui Gane și altădată: „cântecul buciului... parcă era însuși graiul viu al muntelui“ (schița *Slănicul de ieri și de azi* în vol. *Pagini răslețe* 1901, 90—91). Fapt vrednic a fi reținut împotriva foștilor critice G. Călinescu (celebru maltrator al lui Eminescu și acum al lui Creangă), superficialul G. Călinescu, care pentru scrisul lui Gane n'avea decât calificativul¹⁵) de *literatură* „mediocră și leșinată“!

Când deci, la 10 Octomvre 1875, N. Gane, rostindu-și cu vântul comemorativ la inaugurarea Monumentului lui Grigore Ghica Voevod dela Iași, pomenia și de:

„Bucovina, grădina Moldovei cu mormântul lui Ștefan cel Mare, cu atâtea șesuri îmbelșugate și munți plini de metaluri, cu atâtea vechi cetăți și mănăstiri, martore din timpurile de glorie a vechilor Moldoveni“ (*Pagini răslețe* 147) —

— când apoi, în aceleași *Pagini răslețe* (121) Gane mai glăsuiește despre — „cea mai scumpă... provincie, frumoasa Bucovina“ — atunci aceste cuvinte nu sunt numai un fel de-a vorbi, o floare retorică, ci'n bună parte, vibrarea unor profund-trăite convingeri.

Dealtfel Gane are legături cu Bucovina — fie chiar numai indirecte — chiar și'n semnul amintitei prăznuiri a muceniei lui Grigori Ghica-Voevod, prohodul din 1 Oct. 1875 dela Beilicul Iașilor având întâi caracterul unei dârze înverșunări patriotice împotriva Austriei jubilante din Cernăuții Bucovinei, iar primarul Iașilor N. Gane fiind acela care a instituit durabila pomenire a Martiragiului din 1/12 Oct. 1777, căci mai cerea el atunci, la 1 Oct. 1875:

„Și această serbare de doliu a țării să o repetăm și'n anul viitor și'n toți anii de-a rândul și s'o înrădăcinăm în deprinderile noastre și a(le) copiilor noștri...“ *Pagini răslețe* (151).

¹⁵) Vezi Leca Morariu, *Eminescu la... Techirghiol (Anti-Călinescu)* pag. 16.

Iar 1-a Oct. 1777 ajunse apoi a fi pentru Bucovina robită anul de naștere al faimosului Martiragiu *Arborosean*...

Dar Gane e al Bucovinei nu numai prin intensa cercetare a pământului bucovinean, prin pitoreștile slăviri ce i le-a închinat ocestui pământ,— ci și prin înfățișarea câtorva tipuri bucovinene,— începând dela... (nu dela *Margareta* adolescenței sale iubiri), — dela cele câteva personaje din *nuvelele* bucovinene *Piatra lui Osman* și *Comoara de pe Rarău* — și ajungând până la... marele istoric Eudoxiu Hurmuzachi. Gane e doar cel ce ne informează asupra... înecului lui Doxachi Hurmuzachi în Marea-de-Nord! Ne oprim deci la memorialul *O baie în Marea-de-Nord* (vol. *Păcate mărturisite*) și reținem cele ce urmează.

E vorba de vilegiatura lui Gane, în Iulie—August 1867, la celebra plajă belgiană *Ostenda*. Și :

„Într'una din zile vine să se scalde împreună cu noi Docsachi Hurmuzaki și, dupăce ne hârjonim câțva timp câteși trei lângă țărm, improșcându-ne cu apă ca copiii, deodată dânsul pleacă înot spre stâlpul întâi, îl trece, ajunge la stâlpul al doilea, îl trece, și ajunge la stâlpul al treilea. Până aici nu era nimic grozav de îngrijitor, căci mai mulți au avut curajul să înainteze până la acest ultim stâlp. Dar, odată ajuns acolo, în loc să se întoarcă, Docsachi Hurmuzaki merge înainte, intră în curentul cel albastru și... dispare. Depărtarea de țărm era acum așa de mare încât din cauza creștului valurilor nici l-am fi putut vedea, chiar dacă ar fi continuat a se susține pe suprafața apei.

Cuprinși de groază, am început cu toții, cei dela mal să sirigăm : —O barcă !... O barcă !... — Dar din nenorocire, pe vremea aceea, nu era la *Paradis*¹⁶⁾ nici o barcă de salvare. Una singură, hârbuită, se odihnia ironică pe uscat, răsturnată cu fundu'n sus. Până când s'o întoarcem și s'o târâim la apă, până când să găsim un băieș care s'o cârmuiască, căci noi toți, ca locuitori ai Paradisului, eram în costumul lui Adam, a trecut vreme la mijloc, astfel c'ar fi putut bietul Docsachi să se înece, nu odată, ci de zece ori.

¹⁶⁾ *Paradis* îi ziceau vilegiaturiiștii noștri improvizatului *solariu*, pentru care mai cetim : „în toate diminețile, între oarele 8 și 9, luam baia într'un colț al țărmului, mai departe, numit *Paradis*, unde eram numai între bărbați și aveam permisiunea de a ne scălda fără costum. Acolo, în mare se vedeau trei stâlpi, la diferite adâncimi, spre cunoașterea tuturor că ultimul stâlp atingea limita extremă până unde se puteau aventura înotătorii ; dincolo era pericol de moarte, fiindcă intrai într'un curent puternic, iresistibil, care se distingea chiar de pe mal ca o dungă lată, albastră ; ai fi zis un fluviu care curgea prin mare paralel cu malul” (*Păcate mărturisite* 144—145).

Înzădar băiașul a umblat cu luntrea în toate părțile pe unde credea el să întâlnească pe nenorocitul înotător; nici zare de el nu s'a mai văzut. Era înțeles lucru. Îl înghițise adâncul.

Ne-am întors cu toții în oraș cu inima ruptă și nu ne puteam explica ce l-a apucat pe bietul om, așa deodată, de bun chef, să se ducă la moarte sigură, căci nimene din câți au intrat în curentul cel periculos n'a mai revenit.

Ceasul cel rău, nu altă ceva... — gândiam în mine. Când nenorocirea te paște n'o poți înconjura; de-i în urmă, ea te-ajunge; de-i înainte, tu o ajungi.

Această tristă veste a făcut o impresiune enormă în tot cu-prinsul orașului. Docsachi Hurmuzaki nu era un om ordinar. Descendent al unei familii vechi boierești, el poseda o cultură întinsă, o inteligență superioară și o mare avere fonciară în Ducatul Bucovinei. Era deputat în *Reichstagul* Vienei și un filo-român¹⁷⁾ dintre cei mai ardenti. Ziarul băilor Ostanda a ieșit în dimineața aceea cu numele lui Eudoxiu Hurmuzaki încadrat în negru¹⁸⁾ și întovărașit de un necrolog foarte mișcător.

Eu unul eram așa de trist, că mă hotărisem să părăsesc Ostanda. În ziua aceea m'am dus la Cazino mult mai târziu ca să dejenez, și după ce am frunzărit ceva, căci mi se tăia se pofta mâncării, am stat acolo de urit, neștiind ce să fac, răscolind toate ziarele, fără să le pot cefi, — când, deodată, pela orele 3, văd doi Francezi cari lornetau marea cu multă atențiune. — Ce să fie? — gândii eu, căci cu toată ațintirea încordată a ochilor mei nu puteam distinge nimic. Mi-am luat deci îndrăzneala, deși nu-i cunoșteam, să-i întreb ce văd pe mare. Atunci unul dintre ei îmi răspunse foarte politicos: — Vedem ceva, dar noi singuri nu știm ce e. Vre-un butoi, vre-o sfără-mătură de barcă sau vr'un cadavru. În tot cazul e ceva care se apropie de mal. —

La cuvântul *cadavru* care mi-a aminfit nenorocirea de dimineață, mărturisesc că mi s'au tăiet picioarele.

După câteva minute, în adevăr am început și eu a vedea, cu ochii liberi, un punct care când dispărea, când i-ar apărea în crețul undelor și care, împins de mișcarea fluxului, înainta spre țărm. Punctul acela se făcea tot mai mare, mai distins, mai vizibil; a ajuns în curentul cel albastru; l-a trecut; a ajuns la stâlpul al 3-lea; l-a trecut. Vai!... acum puteam să-mi dau seamă bine ce era. Era în adevăr un cadavru omenesc pe care îl purtau valurile în voia lor și-l aduceau, par'că fatal, la locul de unde a plecat. A(l) cui putea să fie altul decât a(l) lui Docsachi Hurmuzaki?

Când cadavrul a ajuns aproape de stâlpul al 2-lea, eu dimpreună cu toți oaspeții câți eram la Cazino, mișcați ca de-o putere electrică, am luat-o la fugă spre Paradis, și nu bine am ajuns acolo,

¹⁷⁾ Naționalist și, poate iredentist austriac — pare că vrea să zică Gane.

¹⁸⁾ Cine va fi harnic să dea de urma acelui ziar?

plin de suflet, că iată cadavrul care înota voinicește spre mal, dând din mâni și din picioare, ieși din unde, ca un zeu al mării, sub forma vie și veselă a lui Docsachi Hurmuzaki.

Cine-ar putea să spuie nemărginita bucurie ce am simțit cu toții când l-am văzut bun-teafăr, viind cu surâsul pe buze înspre noi și dându-ne mâna cu un aier care par'că ne zicea: — Da bine, domnilor, de ce vă mirați? — Apoi, înconjurat de noi, el se îndreptă spre cabina pe roți, unde își lăsase hainele de dimineață, și unde noi, prin o fericită zăpăceală, le-am uitat în momentul când îl crezusem mort.

Pe când se îmbrăca el, în perfectă liniște, ca și când s'ar fi întors dela cea mai obicinuită și mai banală preumblare, el ne zicea: — Ei bine, domnilor, asta nu-i întâia oară când stau câte cinci și șase ceasuri în mare. Pe mine apa nu mă ostenește; când înot cu fața'n sus, îmi trebuie o mișcare din palme aproape nesimțită, ca să mă susțin la suprafață. Astfel, eu pot ceti, mânca și chiar dormi pe apă. Precum un om doarme pe un pat cât de strâmt și prin somn, instinctiv se ferește de margine, ba doarme chiar călare și nu cade, așa și eu nu mă duc la fund, fiindcă instinctiv palmele mele se mișcă, făcându-și datoria de vâsle" (145—152).

„Vestea revenirii lui se răspândi cu iuțeala fulgerului între toți oaspeții din Ostanda, și o bucurie nespusă, întovărășită de-o mare admirațiune, cuprinse inimile tuturor.

Imediat ziarul băilor scoase un supliment pentru a rectifica necrologul de dimineață și a anunța cu entusiasm acest extraordinar *tour de force* al(l) lui Docsachi Hurmuzaki de a fi trecut de două ori cumplitul șuvoi albastru, care a fost totdeauna spaima înotătorilor.

La oarele 7 seara, când dânsul se prezentă la Cazino pentru a prânzi, sutele de oaspeți ce erau acolo se sculară în picioare, și-l primiră în aplause și urale zgomotoase. Bietul om n'avea îndestule mâni să le dea la toți, nici îndestul răgaz, ca să răspundă la toate întrebările și felicitările. În ochii tuturor el devenise un erou. Frumosele fiice ale Albionului, cari se preumblau de obicei așa de înțepate pe malul mării, fără să arunce o ochire asupra vreunui muritor, de astădată, uitându-și mândria de rasă, nu știau cum să străbată mai repede prin mulțime, pentru a vedea deaproape vestitul înotător, a-i vorbi, a-l felicita, a-i strânge mâna cu efuziune, iar una mai demonstrativă se zice chiar că l-ar fi și sărutat.

Lucru ciudat, eu care până în ziua aceea nu-mi cunoșteam păcatul de a fi invidios, mărturisesc că grozav ași fi voit să fiu în locul lui, înghesuit de atâtea gingașe miss. Ce vrei, nu-și poate cineva învinge firea așa ușor!

Mai târziu feliurite alte izbânzi atribuite lui au fost puse în circulațiune. Se zicea c'ar fi trecut oarecând Dardanelele în not și că altădată ar fi scoborât, asemenea în not, Dunărea, dela Viena până la

Pesta în urma unei prinsori. Dar aceste vitejii nu le-am auzit din gura lui și n'am avut chip să le verific.

Ceea ce-i sigur, e că pentru România a fost un mare bine că Hurmuzaki nu s'a înecat în excursiunea îndrăzneată ce a făcut pe Marea-de-Nord; căci cât a mai trăit a avut timpul să adune din bibliotecile și arhivele Vienei nenumărate documente cari se tipăresc și astăzi sub auspiciile Academiei Române și sunt un neprețuit tezaur pentru istoria patriei noastre" (152—155).

Iar după ce acum ne-am convins că, între toți scriitorii noștri de ieri, aproape niciunul nu-l întrece pe Gane în bucovinie, — nu pregetăm de-a semna la coincidență (aproape simbolică în semnificația ei) că prima traducere în nemțește¹⁹⁾ a mai întregii lui opere literare, a venit din Bucovina: cele două volume de *Novellen von N. Gane, Autorisierte Übersetzung aus dem Rumänischen von Iks, Czer-nowitz* 1903 și 1906.

Ipermodestul Iks știm c'a fost surgunitul profesor ceh, care'n Bucovina, și (călăuzit parecă de blăjinul N. Gane...) în special printre muntenii bucovineni, își găsisese a doua patrie: fericitul *Iaroslav Kramerius*²⁰⁾ (adormit de veci la 12 Sept. 1911) un alt uitat — ca și N. Gane!... Ne întrebăm chiar, ori de-i mai cunoaște cineva locul de veșnică odihnă?... Și ne întrebăm ori de se va afla cineva (fie chiar un *Cerc cehoslovaco-român*, dacă nu chiar o asociație românească=sadea) care să-i cultive aducerea=aminte, — fiindcă, dacă cinstirea celor mari e cinstitoare, atunci slăvirea celor oropsiți e operă de Samaritean...

Dar... uitat oarecum, nedreptățit, e și Nicu Gane! Uitat, nu'n fața realelor preocupări literare! „Uitat“ în fața farsoriei literare, — care, ca un G. Călinescu, se poate pripi să vorbească²¹⁾ de „literatura mediocră și leșinată a lui Nicu Gane“!

Știința literară, ținând seama de realizări ale lui Gane ca *Șanta*, *Duduca Balașa*, *Cânele Balan*, *În vacanțe*, *Aliușă*, *Ion Urdilă*, *Ura din copilărie*, *Zi-i patimă și te mântuie*, *Catrințaș*, — știe că Gane va înfrunta timpurile... „Uitat“ în fața ignoranței, N. Gane

¹⁹⁾ Pentru alte traduceri din Gane cf. mai ales: Leca Morariu *N. Gane în traducere* în „Junimea literară“ An. XIII 1924, 111—113.

²⁰⁾ Iar acest arhiolocvent Iks al modestiei lui I. Kramerius, a rezultat (cum ne lămurește I. E. Toroușiu, în calda evocare *† Iaroslav Kramerius*, „Neamul românesc literar“, An. III 1911, 563—565) din ingeniosul și savuros=echivocul aliaj al inițialelor și al unei finale din numele lui.

²¹⁾ Cf. „Făt-frumos“ 1937, 194.

mai poate fi „uitat“ doară în fața snobismului (deci d. p. în presumpțioasă și diletantă *Histoire de la littérature roumaine* a lui Petre V. Haneș, cu pompoasă prefață a lui Mario Roques, Paris 1934, care nu pomenește nici o singură dată, nici măcar în *Indice*, numele lui N. Gane...).

Știm apoi — cei ce știm ²²⁾ — că Gane s'a născut la 1 Faur 1838 (deci nu 1835 !). Cu precizările de față, Bucovina atâtor ferice popasuri ale lui Nicu Gane sărbătorește deci oarecum centenarul nașterii lui Gane, — închinându-i amintirii lui *ale sale dintru ale sale*, pentruca *dar din dar să se facă raiul!*...

Leca Morariu

○○○○○

Împrejurările

Împrejurările se zice

Că-l fac pe om. Ei! dar pe care?

Pe cel ce numai după stele

Se'ncearcă pe-a vieții Mare!

Dar cine are și-o busolă

Spre portu-și poate să se ducă;

El prin furtuni și chiar naufragii

Împrejurări o să producă!

C. Morariu

○○○○○

Verhältnisse

de Constantin Morariu

Man sagt, daß die Verhältnisse

Den Menschen machen, Wen's betrifft?

Den, der sich nach den Sternen richtet,

Wenn auf des Lebens Meer er schifft.

Wer einen Kompaß nennt sein eigen,

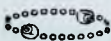
Kann sicher nach dem Hafen streben;

Dann schaffft in Sturm und Schiffbruch er

Sich die Verhältnisse für's Leben!

Traducere *) de Artur Bosch

Două=Mai, 25 Iulie 1938

²²⁾ Căci d. p. Gabriel Drăgan în surogatul său de *Istoria literaturii române* ed. a II-a (!), 259 nici azi n'o știe! Cf. de altfel I. E. Torouțiu în *Studii și documente literare* I, 1931, 126 și 138.

*) D-l A. Bosch, profesor la Sibiu e un distins traducător în nemțește a lui Taras Șevcenکو, al lui Eminescu și al altora...

Maiorescu către Alecsandri (1874)

I.

Între scrisorile lui V. Alecsandri publicate de Il. Chendi și E. Carcalechi (București, 1904), cea adresată lui T. Maiorescu în 12 Iunie 1874 cuprinde o călduroasă recomandare către noul Ministru de Instrucție în favoarea artistului Millo.

Am avut norocul să dau peste următorul răspuns al Ministrului Maiorescu, în care-i vorba de gândurile ce avea el pentru organizarea teatrului național cu ajutorul lui Alecsandri, precum și despre lucrările teatrale ale lui Alecsandri. — Face parte din șirul de scrisori prin care noul Ministru cerea ajutorul unor oameni ca Alecsandri, Eminescu, Slavici, Lambrior, Creangă ș. a. pentru o nouă îndrumare a culturii noastre în toate direcțiile.

Gh. T. Kirileanu

II.

Ministeriul Cultelor și al Instrucțiunei Publice

Cabinetul Ministrului

25/6 1874.

Iubite Domnule Alexandri,

Pentru D. Millo se va menține dispoziția favorabilă cu cele 2 zile de reprezentații pe lună. Și eu împărtășesc părerea Dvstră, că ori ce incurajare făcută lui Millo este un act de dreptate.

Dați-mi însă voie să profit de această ocazie pentru a Vă adresa o rugăciune relativă tot la asemenea chestii. Vă rog, să binevoiți a mă povățui, ce ași pute face pentru o *temeinică* îndreptare a teatrului român, deocamdată din Capitală. Dvstră cunoașteți Statul nostru și cunoașteți asemenea, mai bine decât ori cine, starea teatrului și mijloacele de îndreptare. Vă rog, nu-mi refușați ajutorul Dvstră. În ce legătură să stea Conservatorul de muzică și declamație cu Teatrul? Ce întindere de atribuții să aibă Comitetul teatral? Din cine să fie compus? Câți și ce fel de elevi ai Conservatorului trebuie trimiși în străinătate, cu toată strimtorarea finanțelor noastre?

Lucrul cel mai fericit ar fi, când — cine știe, prin ce împrejurări minunate! — ați fi dispus Dvstră să petreceți iernele în București și să primiți sarcina unui organizator al mișcării noastre artistice, sub ori ce titlu și cu ori ce competență veți voi. Teatrului, museelor, micului nostru început archeologic le trebuie o autoritate

pentru a le susține într'o direcție de progres statornic. Știți, că din parte'mi V'ași fi cel mai zelos urmaș la propunerile Dvstră și că, in toate schimbările politice, singur numele Dvstre ar fi de ajuns pentru a păstră intactă organizarea ce ați face.

Nu credeți, că este timp a reincepe activitatea pentru teatru? Ați început-o odată, nu voiți a reveni? — Multe forme de viață percug aceeași „evoluție“. După un avânt plin de entusiasm, dar fără deplina calculare a mijloacelor practice, vine un timp de amorțire și poate de desgust, dar infine se reia vechia problemă, cu inima mai stămpărată, cu multe ilusii pierdute, dar cu mai mare siguranță de succes într'un cerc mai restrins.

Puneți-Vă din nou in capul mișcării: noi suntem gata a Vă urmă.

La toată întemplantarea Vă rog să nu'mi luați in nume de rău propunerea făcută și să primiți din nou incredințarea inaltului meu respect și intregului meu devotament.

T. Maiorescu

[O coală mare, scrisă pe trei pagini cu cerncală albastră. Din colecția d-lui Dr. O. Kaufmann-Cozla din București].

Ep. Bucevschi

Casa părintzască (la Ilișești)

Im Krug „Zum Mohrenkönig“

de T. Robeanu

An Türmen reich ist Sutschawa,
Wie das Gebirg' an Steinen.
Es ist an breiten Strassen reich
Und Kellern, reich an Weinen.

Im Krug „Zum Mohrenkönig“ fließt
Ein Rebensaft ohn' gleichen;
Dort setzten sich drei Degen hin
Und wollten nicht mehr weichen.

Die Wange ist von Jugend rot,
Rot auf dem Hut die Feder
Keck ist der Schnurrbart aufgedreht
Und keck im Wort ist jeder.

Den Küper mit den Schlüsselbund
Sieht dort man schlummernd hocken;
Blau ist der Nichte Augenpaar
Und blond sind ihre Locken.

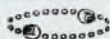
Sie bringt den klaren Wein herbei
Und lächelt zu den Degen,
Sie ist erst achtzehn Jahre alt,
Und sie sind sehr verwegen.

Der erste springt vom Sessel auf,
Sie bei der Hand zu fassen,
Der zweite küßt sie auf den Mund
Und will von ihr nicht lassen.

Der dritte bleibt, blaß und gequält,
Ganz still zur Seite stehen —
Ach, Liebe war und auch viel Leid
In seinem Blick zu sehen.

Nachdichtung von *Artur Bosch*

Două-Mai, 25 Iulie 1938

Istro-Românii

Dansurile

(Sfârșit)

Ca și'n Bucovina și nordul Basarabiei, muzicanții morlaci din împrejurimile orașului Parenzo, spre a fi auziți de lume, se urcă pe o platformă de scânduri, prinsă în vârful a patru stâlpi de lemn și cântă de acolo. Hora, de obicei, se întinde sub cerul liber, într'un loc deschis, dinaintea unei case, sau într'o curte (R. M. Cossar, op. cit. pag. 225).

Dintre dansurile cele mai importante și mai vechi ale Parenfinilor este unul ce seamănă cu hora dacoromânească. „Dansatorii se așează în cerc, fără a ținea cont de numărul participanților, alternând fete și flăcăi. Înainte de a începe dansul, cercul se desface, transformându-se întâi într'o linie curbă, apoi printr'o inișcare de semiîntoarcere spre dreapta, în linie dreaptă. Șiragul dansatorilor îl inaugurează o fată care și conduce dansul. Acesta constă din mișcări ritmice dela stânga la dreapta, invers și încrucișat. Când mișcările se încrucișează, dansatoarea din capătul rândului dă un semnal și perechea din mijloc ridică mâinile. Pe sub arcul celor două brațe trece întâi dânsa cu flăcăul ei, pe urmă celelalte perechi” (Cossar, op. cit. 226—227).

Repetăm, dansul de mai sus are în aranjarea-i inițială asemănări cu hora, apoi în dispozițiunea de mai târziu, de a se alinia pe un singur rând și de a se mișca dela stânga la dreapta și invers, înrânduri cu arcanul. Trecerea perechilor pe sub arcada mânilor posedă iar ceva din caracteristica horei. Totuși o indentificare perfectă cu dansurile menționate nu-i putem face, căci pe lângă mixtum-compozitul ce-l prezintă, ne mai împiedică, spre a-i descoperi corespondentul, insuficiența descrierii coreografice. Nu știm în ce constau mișcările ritmice dela stânga la dreapta, ce tempo reclamă ele, câți pași marchează figurile și cum se face de trec figurile dintr'o parte în alta. Sunt lucruri asupra cărora autorul ar trebui să revie, altfel rămânem nedumiriți.

Nu tot aceleași imputări i le putem administra lui M. Tamaro, căci dânsul e foarte meticulos în amănunte de acestea. „În sunetul obișnuitelor surle — descrie dânsul — flăcăii se aranjează pe un rând în fața aceluiaș număr de fete. La un moment dat încep să miște din picioare de parcă ar pași înainte și-ar da înapoi, deși stau

pe loc. Pe urmă rândurile se apropie și fata întinde mâna spre dansatorul ei. Acesta face ca și dânsa, se oprește, iar ea se învârtte sub arcul mânilor lor ridicate. Terminându-și figura, ea-l prinde pe flăcău de mijloc, încât se lipesc flanc în flanc și așa se rotesc în pas cadențat. La sfârșit se despart și se întorc, pentru a repeta figura din nou" (M. Tamaro, op. cit. 647).

Incontestabil, e o descriere cât se poate de amănunțită și fidelă ce dă cetitorului posibilitatea să se orienteze imediat. Păcat numai că se oprește aici, neinformându-ne și despre alte dansuri legănate sub umbra stejarilor din San Vicenti.

Alt informator coreografic e, fără îndoială, Abatele Fortis. El notează, că dansul favorit al Morlacilor dalmatini e *Kolo*, furnizându-ne amănuntul că acest *Kolo*, are la început forma cercului, dar că pe urmă degenerază în *skocci=gori*, adică sărituri înalte. Toți dansatorii, bărbați și femei, prinzându-se, de mână, formează un cerc și dansul începe, invârtindu-se întâi încet, sub muzica monotonă a instrumentului. Pe urmă însă, încetineala se transformă în sărituri sănătoase, dela cari nu se dau înapoi nici femeile (Abate Fortis, op. citat I 92).

Kolo s'a dansat pe vremuri și 'n Istria, la Românii de sub Monte=Maggiore, nu numai în Dalmazia. Azi însă, rar cine=și mai aduce aminte! de dânsul, sau de celelalte dansuri vechi, căci proaspetele generații din zilele noastre au adoptat, pentru ritmul picioarelor lor, dansuri moderne.

Pela 1890, T. Burada a mai avut norocul să prindă puțin din acest tezaur coreografic și să ni-l lase drept prețioasă moștenire. Iată ce ne spune despre *columbaro* și *su piciore*: „*Columbaro* e ca și hora noastră. Se prind de mâni atât bărbații cât și femeile și fac un cerc închis. Pașii sunt fără ordine, săriturile fără nicio simetrie și cadență. *Su piciore* se joacă câte doi, un bărbat și-o femeie, sau doi bărbați și două femei la un loc, cari se țin de brâu. Și în acest joc pașii sunt fără simetrie și fără cadență. Trupul de ordinar e țeapăn și numai picioarele se mișcă, bătând în pământ cu putere" (*O călătorie*, pg. 55).

Despre restul mișcărilor ritmice ce vor mai fi existat, n'a rămas nici urmă. Cercetătorii au venit prea târziu pentru a le prinde flexiu=nea combinațiilor de pași și a le nota pe hârtie. Disparația lor avusese loc puțin mai înainte.

Instrumentele muzicale

Cel mai răspândit instrument muzical ciribir, a fost, fără îndoială, *folele*, adică cimpoiul. Descrierile cele mai analitice ale cimpoiului ciribir ni le-au dat, firește, întâi Burada, și apoi Leca Morariu în vol. *Lu frați noștri* 1928, acesta servindu-ne în articolul *Cum se sope ă n fole* (pg. 65) terminologia Ucicarilor, iar în articolul *Cum ăs folele* (pg. 142), terminologia Jeioanșilor. „Fluerul cimpoiului pe unde se cântă e dublu (gemănat) și are șase borți la partea dreaptă și trei la partea stângă. Acest fluer gemănat, făcut dintr'o singură bucată, se numește *misnițele*. Țevia pe unde se suflă, ca să se umfle *folele*, se numește *gârliciu* și la unele e făcut din os” (Burada, *O călătorie*, pg. 56).

Tot din os poate fi și partea ce leagă fluerul de *fole*. Ca să-l facem să cânte, introducem în cele două găuri cari trec longitudinal prin fluer câte o îmbucătură. Această îmbucătură e făcută din papură în felul următor: paiul unei trestii de baltă se taie, odată, în dreptul nodului, a doua oară, câțiva centimetri mai departe de nod, apoi despicându-se fracțiunea căpătată, din partea nodului înspre partea deschisă, așa fel, încât despicătura să vibreze, de suflă într'însa, o așezi cu capătul fără nod în gaură și o fixezi acolo. Fabricația piscurilor e simplă, amintindu-ne prin vibrațiile și timbrul lor de băieții bucovineni cari toamna își fac din cozile frunzelor de dovleac trâmbicioare.

În ordinea importanței, al doilea instrument muzical sunt *supelele*, având „forma unui oboe” și fiind „de două feluri: mari și mici”. „Cele mari au o lungime de 70 de centimetri. Unele-s și mai lungi chiar. Ele au mai întotdeauna șase borticele pe cari se cântă. Cele mai mici au o lungime de 50 centimetri” și „pe lângă cele șase borți ce au, ca și la supelele mari, mai sunt încă alte două, mai mici, în jurul aceloră. Îmbucătura... e aceeași, ca și la oboe” „făcută din papură și se numește *pisca*” (Burada, *O călătorie*, pg. 58). *Piscu* am notat noi.

Jeianii n'au *supele*. „Ele sunt înlocuite prin un alt instrument, numit *surle*, care nu e altceva decât fluierul gemănat (*gemmae tibiae*), numit așa de locuitorii din Vrancea”. „Lungimea surlei e de 33 centimetri și mai mult”. (Aceleași dimensiuni le dă și Emil Riegler în „Ideea europeană”, Nr. 178 din 15 XI 1925). „Pe țevia dreaptă sunt patru borți, iar pe cea stângă numai trei. În dosul țeviei drepte se

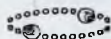
mai află o bortă care vine în dreptul borții a patra" (T. Burada, *O călătorie*, pg. 58—59).

În satele de sub Monte Magigore *surlilor* li se zice *volarife*. „Iar volarifele răsună toată ziua în gura băiețașilor din păscătorile Susn'eviței", notează ¹⁾ Leca Morariu (*Pentru folclorul istroromân*, în „Făt=frumos", 1929 Notă pg. 59).

În afară de aceste patru instrumente, animează horele uneori (în special în Jaiän) și *țindra*. Rudă îndeaproape cu mandolina, are un gât lung de 35 cm. și un pânțec mult mai puțin bombat și mai îngust ca al surorii ei, deși e oval. Ajunge, de obicei, înălțimea de 23 cm. Țindra se fabrică din lemn de cireș sau *iavăr* (?), care-i alb și se lasă ușor lustruit. Are numai trei *jife* (coarde) fixate pe niște cuie la capătul de jos al instrumentului, ce se întind de-a lungul gâtului cu ajutorul *suspirurilor* (șuruburilor) dela extremitatea opusă. Gaura din apropierea obstacolului peste cari sar strunele e circulară și mică. În satele de pe malul Arsei n'am întâlnit țindră, deși mi s'a spus că există. Existența ei ne-a atestă și Leca Morariu (*Pentru folclorul istroromân*, pg. 59): „În Jaiän și Susn'evița am auzit noaptea și cântece din țindră (un fel de tambură sau mandolină)".

Guzla amintită de Burada și tradusă dacoromânește prin vioară, nu prea prezintă interes. Mai demnă de atenție este guzla morlăcească, descrisă de Abatele Fortis. Are numai o coardă, făcută din peri de cal și servește la acompaniat (*Viaggio* vol. I, pg. 88). Pe lângă guzlă, Morlacii mai cântau altădată din supele, cum tot din supele se cânta și la nunta românească din San Vicenti.

Burada a mai înregistrat amănuntul că *sopeții* (lăutarii) ci-ribiri „în tot timpul cât cântă, bat cu iuțeală pământul cu picioarele și fac o mulțime de schimonosituri, astfel strâmbă gura, sulesc capul și în dreapta și în stânga, îl dau în jos și în sus, închid ochii și-i deschid și altele multe" (op. citat, pg. 18) ceea ce ne amintește de dansurile primitive ale popoarelor din continentul vecin.

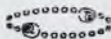
Traian Cantemir

¹⁾ Leca Morariu, într-o notă din articolul *Pentru folclorul istroromân*, îi obiectează lui Emil Riegler că debitează informații foarte fugitive cu privire la descrierea instrumentelor muzicale istroromânești. Nouă ne face impresia că nici acelea, așa foarte fugitive cum sunt, nu-i aparțin D=Sale, ci lui T. Burada, căci altfel, fiind în Valdarsa, ar fi trebuit să pomenească de *volarife* și nu de *surle*, dacă le-a văzut, iar dimensiunile surlilor (33 cm.) și ale supelelor (de 70 cm.) prea coincid cu notele lui T. Burada. Ori pe Burada, Emil Riegler îl cunoaște...

De=ale noastre¹⁾

Dela acelaș Dumitru Gavrilescu (v. „Făt=fr.“ 1937, 134): Lo=cuțiile perifrastice pentru *bătaie*: „l=o bogârdit acolo, de era să nu iasă cu sufletul“; „i=o tras un foitaș, de l=o ascultat cu urechea“; „l=o îmblătit, de l=o dus cu țolul“; „să nu te coțonogesc amuș!“; „i=o cărat la pumni în spate, de sta să nu=i ducă“; „când i=o tras una, tăt o curs gramadă gios“; „cât zici doauă, o împlut casa cu dânsu“. Tot D. Gavrilescu mi-a confirmat ca autentic=populare locuțiile lui Iraclie Porumbescu (v. Leonida Bodnarescu, *Scrierile lui Iraclie Porumbescu* I, 1898): „toți stăteau în gura lui“ (pag. 97) și „*stară toți în gura mea* și ascultau cu gurile căscate“ (154). — Dela aceeaș Safta Saftencu („Făt.=fr.“ 1936, 172): „când i=o lepădat un pum, o curs tăt grămadă colo gios“; „trebuie să trag o cameșă pi casă“ — adecă: încă un rând de *draniță* (=șindilă); „*frate=cu=soră* se cheamă o buruienuță ca o floare, și vine așa ca urzica, da are flori și galbene și albastre; crește'n pădure“ (cf. la Zach. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*, Ed. II 1929, 283 numele: *sor=cu=frate*). — Dela d=ra Varvara Iliuț (Crasna=Ilschi): Pentru lămurirea pasa=giului din Ir. Porumbescu (ed. cit. 85) „prin bătaia tactului cu palma pe genunchi, aceștia mi se umflară... ca mălaiele, iar îmbrăcă=mintea lor, acolo unde *pranicam* cu palma, se făcu fereastă“ — un *pranic*, două *pranice*, se cheamă lopățica de bătut albiturile la spălat. Deci locuția: „Nu te=oi *pranica* eu amuș!“ — Dela gospodarul Con=stantin Tomaci din Ceahor (jud. Cernăuți): *pânticică* pentru *apendicită*. — Deminutivul numeralului *două* — atestat de d=l dir. Ștefan Pavelescu (Suceava) în următorul dialog din satul d=sale natal: — Măi băiete, ia dă niște paie la vite! — Cât? — Ia acolo v'o *doufă*, că pe urmă le dăm ciubăr“. — Deminutivul adverbului *afară*, auzit dela mătușa=mea Dahina Burac (analfabetă de 75 ani) din Mitocul=Dragomirnei: „Haiti, haiti, afărucă!“ *Afărucă* nu *afară*, sau Doam=ne=ferește *marș=afară*, fiindcă subiectul căruia i se adresa această fra=gedă invitație (un biet căjeluş), era atât de mititel, de nevinovat în toată vinuța lui...

Leca Morariu

¹⁾ Cf. „Făt=frumos“, 1937, pag. 134.

Flori de prun

În îmbăierea cald' a nopții,
Mușcați de liniștea albastră,
Plesnesc, râzând în flori de frișcă,
Toți prunii înșirați pe coastă.

Atâta nostalgie albă,¹
În suflet zilele-mi adun,
Încât... le-ași asvârli pe coastă
Să înflorească 'n flori de prun...

M. Tana

oooOooo

Toamnă

Mai bate toaca 'n codru, cu sârg, ciocănitoarea.
Șopârle prin tufișuri răsar și pier pe dată.
O veveriță 'n creștet de fag măsoară zarea
Și-un ulm privește 'n apă tulpina=i răsturnată.

Podgoriile cântă. Sărutul brumii arde.
Sărace de podoabe tulpini de flori se frâng...
Cu mână grea alunec pe=a cântecului coarde
Mai trist ca sbuciumarea de cuiburi goale 'n crâng...

Adun din amintire icoane vii de vară
Cu maci și flori de nalbe în straie de balet.
Adulmecând aroma pelinului amară,
Pe val de lan de aur îmi culc gândirea 'ncet...

Giurgiu, 1938

Adelina I. Cârdei

oooOooo

EPIGRAME

Doamnei X.

Dinți de aur ai în gură
Fața, buzele=s de foc;
Toate=ar fi cam pe=o măsură,
Numai limba=ți nu=i la loc!

Unor mănuși din piele de... porc

Sunteți fine, elegante,
Zică lumea ce ar vrea;
Potriveala=i de minune,
Când vă poartă o... „purcea“!

Victor P. Costa

ooooooooo

Ionel Teodoreanu

1. Din estetica lui I. Teodoreanu — 2. Arca lui Noe — 3. Secretul Anei Florentin

1. Când conferința (27 Mai 1937) la Teatrul Național din Cernăuți despre *Cum am scris Medelenii*, atunci Ionel Teodoreanu își definea teoretic nu numai arta, dar și concepția sa estetică. În afară de contribuția documentară la procesul creației literare și risipirea unor erori puse în circulație de către cercetătorii lipsiți de temei, romancierul ieșean își expunea și personala convingere despre natura artei. Pornind dela investigațiile psihologului englez W. James ¹⁾, conferențiarul, bazat pe ingenioasă analiză și argumentare pozitivă, conclusea că arta este *minciună*, adică *irealitate* (refugiu din prozaismul naturii crude). Această interpretare se ridică împotriva celor ce caută explicația operei artistice în viața cotidiană a scriitorului, și se mai opunea străvechii — și totuși, uneori, stăruitoare până'n zilele noastre — formulă, că arta ar fi copia realității. Cineva ²⁾, demonstrând că *minciuna* e denaturarea conștiință a adevărului și invocând precizările lui Benedetto Croce (*La poesia*, Bari 1935 pag. 196—198), a putut să-și exprime rezerva față de eticheta „minciună estetică” dată artei, și să incline spre cea de *realitate estetică*, deoarece, pentru artist, lumea aceasta interioară (fantezia, intuiția artistică) e realitate, iar cealaltă — *irealitate*; căci fantasticul, dacă e trăit, e *adevăr*, nu „minciună”. Cel ce nu-și trăiește fantasma poetică și scrie tendențios (pentru glorie, fală, bunuri materiale, capriciu etc.) e *minciunos*, iar opera sa este *minciună literară*.

Împotriva acestei contestații, și deci în favorul etichetei date de Teodoreanu, se pot aduce însă argumente din literatura populară. Și să nu ne'nchipuim că acestea ar putea fi prea „slabe” sau simpliste! Nu! Căci folclorul, deși nu operează cu o terminologie bine fixată și noțiuni precise, are claritatea semnificației distinctive. Deaceia, — pentru țaran —, basmul, ca și cântecul și cimilitura, se deosebește de realitatea palpabilă. Câte din poveștile noastre nu sfârșesc cu: „Și-am încălcat pe-o căpșună | Și v'am spus o mare *minciună*”;

¹⁾ Vezi un studiu asupra lui W. James la G. Ibrăileanu: *Scriitori români și străini*, Iași, 1926, pg. 224—240.

²⁾ Cf. nota noastră *Ionel Teodoreanu despre „La Medeleni” și creația literară* în „Neamul Românesc” XXXII nr. 127 din 14 Iunie 1937.

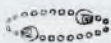
sau unele reliefaază chiar din plin ficțiunea: „Eram și eu p'acolo. Și, fiindcă am dobândit și eu un os de ros, mi-am pus în gând să vă povestesc, boieri d=voastră, lucruri care, de s'ar crede, m'ar da de minciună“¹⁾. Semnalăm și faptul că țăranul își numește poezia „nimicuri“; *nibileți* — am notat noi, în Roșă Cernăușilor, pentru „snoavă, anecdotă“²⁾. Dar, în momentul expunerii sau auditei poetice, țăranul își trăiește din plin ficțiunile și nimicurile acestea, inima îi crește, sufletul i se inflăcărează și uită grijile zilei. Realitatea exterioară nu mai are ființă, ci numai cea poetică.

Specialiștii, sondând arta, îi disting critic natura intimă. Să-l cităm pe Ibrăileanu³⁾: „opera literară e transfigurarea lumii reale, obiective, cum va fi fiind ea în sine, de cătră personalitatea întreagă a scriitorului, a *creatorului* (și nu copiatorului...)“. Iar Hasdeu ne oferă următoarea precizare⁴⁾: „Când un romancier sau un nuvelist ne-ar da tipuri false și când le-ar grupa fals numai atunci ar fi o minciună“. Deci: arta e interpretarea, transfigurarea, intuirea realității (externe sau interne) și nu ficțiune conștient plăsmuită.

Desigur că la Teodoreanu, această denumire nu face caz decât de termin. Estetica d=sale, expusă public și altădată (conferința din 1 Martie 1936 la Suceava) și referată în amploarea ei de d=l prof. univ. Victor Morariu („Junimea literară“ XXV, 1936 pg. 97—99), a dovedit o subtilitate râvnită de cei mai pretențioși psihologi și esteticieni, căci explora efectiv acel ascuns „unde stau lacrimile neplânse și zâmbetele nenăscute“ (*Arca lui Noe*, I, 104). Reținem însă termenul „minciună estetică“, acesta facilitându-ne o descindere mai efectivă în opera lui Teodoreanu, căci concepția artistului despre lucruri constituie însași natura creației sale; singura realitate de care trebuie să țină seamă criticul, dacă vrea să se împărtășească cu=adevărat din frumusețile plăsmuite.

(Va urma)

Petru Iroaie

¹⁾ P. Ispirescu, *Legende sau Basmele Românilor*, ed. Craiova 1932, pg. 108.

²⁾ Cf. P. Iroaie, *Cernăușul folcloric*, Cern 1934, pg. 7.

³⁾ G. Ibrăileanu, *Studii literare*, ed. 3-a, 1931, pg. 57.

⁴⁾ Bogdan Petriceicu=Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*, ed. 1937, Tom. II, pg. 31.

Vitrina Cărții

Romanul bucovinean! — Proza beletristică bucovineană, afirmată definitiv cu Iracie Porumbescu, T. V. Ștefanelli, Em. Grigorovitz, Mihai Teliman, Ion Grămadă și alți doi-trei, stă să intre în zodie nouă. Începuturile d-lor Traian Cantemir (*Mensa academica*) și Mircea Streinul (*Ion Aluion*) — orcât de începuturi — ne'mping în pragul romanului.

Mai substanțial în fond, în episod (deaceia îl și citești mai dintr'un răsuflet), *Aluionul* d-lui M. Streinul îl vedește totuși și pe poetul liric, mai bine zis: pe poetul de imaginație vagă și vagabondă. Rezultă de aici și-o anumită carență psihologică. Te tot întrebi: oare așa să fi fost; așa s'o fi comportând nemernicul om în cutare situație? D. p.: „Dacă Ion i-ar fi spus: — Să mergem într'acolo, Honig! — poate că jandarmul ar fi dat pinteni calului și nu s'ar mai fi oprit decât în mijlocul pădurii; însă băiatul îi arăta orbita goală, peste care atârna pleopa crăpată, și nu spuse nimic” (180—181). — Adecă, din pricina orbitei goale băiatul preferă juvăful!?

Uneori (în bălăria unui iperzelos realism) „poezia” răzbate chiar binevenită: „Noaptea copleșia. Deși răcoare, aierul era plăcut, cum e într'o odaie țărănească, împodobită cu frunze și fructe, — așa că nu mai știi cui i se'nchină omul: icoanelor sau roadelor?” (126).

Forma (ca mai în tot scrisul beletristic din zilele noastre!) grunzuroasă, pripită, lunecând până la registrul jurnalier („armata austriacă se'ncăpățina să mai reziste, sacrificând zădarnic atâtă material uman” 134) și scârșnind de cel mai impropriu langaj. Fapt cu atât mai regretabil, când un singur accent fals e'n stare să-ți ucidă întreaga iluzie literară: „și porni... spre centru” (9) în loc de: înspre *vatra satului*; „Joiana-i tristă!” (171) — ne asigură *țărancă* Tecla! Deci: *Joiana* și *tristă*!...; „Un moșneag șopti: — Tu, ui-te ce palid îi părintele... paroh —” (189) în loc de: *cătu-i* de mort la față părintele... etc. Dar=mi=te accentul... umoristic: „lista celor *decedați* pe front” (18), cu calamburul acestor ultra-disparate elemente cari se exclud iremediabil: *front* și *deces*! Nu mai vorbim de stridențele bucoviniste, ca germanismul (țăranilor!) *te am drag*: „— Rozalia, credeam că *mă ai drag*! — *Te am*, Ioane... —” (120); „*te-am avut drag*” (174); „*c'am avut-o tare drag*” (175).

Dar iată și=un atot=răsplătitor liman: „Maică, sărută-mă aici, unde are să=mi pună ștreangul... N'a să mă doară..., n'a să mă mai doară...” (176). — N'are să mă doară, fiindcă m'ai sărutat, Tu, Mamă! — chiuie frenezia supremei emoții...

Mai deslănat în acțiune (simplă înseilare de schițe parecă și, deocamdată, în cele 160 pagini ale volumului I, fără urmă a unitarului, masivului complex pe care-l reclamă adevăratul roman ¹⁾, *Mensa academică*, jucărioară gata să se prăbușească'n pamflet, pune și realizează chiar și exigențe stilistice. Mai ales în jongleria (dar și'n jungla!) neologistică. Decât autorul să facă bine de=a nu=și prea divulga pasionetele: „lumina incandescentă a becurilor” 4: „flăcările incandescente” 21; „becuri incandescente” 4); „emanațiuni minuscule și sferice” 4: „sânii ei mici și sferici” 45;

¹⁾ Lozinca zilelor noastre e doar: Romanul! Cine=și mai irosește azi „talentul” cu schița, povestirea, nuvele?...!

„deasupra genunchilor sferici“ 134; „să-l ude sincronic și pe haine și pe obraz“ 13; „Sincronic cu prepararea ceaiului“ 115; „stopând din timp“ 13; „în fața porții stopară“ 28; „În dreptul ușii, pantofii stopară“ 125; „stopă brusc“ 140; „la vârful apendicelui nasal“ 22; „asemenea apendice sunător“ 130; „o cucoană... electrocută pe agresor cu priviri de oțel“ 27; „il electrocută cu priviri contractate...“ 80; „devastat“ 74; „grădinilor devastate de iarnă“ 106; „Îl asigură, derutani“ 102; „Singur o derutase“ 108 etc. etc. În general scrisul d-lui Tr. Cantemir se însușea mai ales prin anumite laturi ale stilului. Spirit de observație susținut de concursul expresiei inedite: „Lăcusta mecanică venia în goană mare, pipăind prin întunecul nopții, cu antenele luminoase ale farurilor, obrajii caselor“ 15; „Mustețile cadavrelor arătau exact zecă“ 17; Pe balcoane — sertare uitate deschise de o mână nevăzută“ 18; „peste obrazul soarelui trece ștergarul unui nou“ 55; și-și desghioacă complet sânii din îmbrăcăminte“ 116; „... mormăi cel de sub plapomă, cu picioarele la gură, ghemuit, ca un patru scris“ 128; „călimări pline de venin negru și condeie lungi, suptiri, ca puii de șarpe“ 132; „Tamara... își cuibăria capul, ... pe umărul lui, orizontal, sub gât, și acolo stătea tăcut, ca un iepure... sub umbrela unei enorme frunze de dovleac. Pe urmă clișia des..., gâdilindu-l cu virgulele genelor cuvioase...“ 150; „După ce boturile de crocodil ale jartierelor prinseră în dinți, solid, mătasa alunecătoare“ 159; „În ochii suferătorului sclipi bucuria, ca o sabie în soare“ 160. — Deși uneori (mai rar însă) acest inedit e de calitate îndoielnică: „Cerulea era curată și senină, ca un pantof de curând lustruit“ 18; „iar capul greu, ca un geamandă îndopat cu plăci de patefon“ 92; „mulțumirea le umplea inima, cum ai umplea cu bani o pungă de piele“ 148. — Orcum însă, în rutina formei de care dispune d. Cantemir, puteau lipsi documentele inadvertenței...; d. p.: Repetarea izbitoare („sfărâindu-și fleoscăit cauciucul roșilor“ 15; „iar bocancii îi clempăneau în picioare fleoscăit“ 68), verbul impropriu („teancuri de farfurii“ 36); locuția antiromânească („cu mâinile după spate“ 6 = *la spate*; „ieri seară“ 23 = *aseară*); germanismul (ce-i drept atenuat prin imagismul epilogului său): „Toate aceste amănunte îi sărise în ochi, cu spontaneitatea cu care își sar dinaintea coșăii, când calci iarba verde a peluzelor“ 58.

Și dacă în aceste *subiective* șire asupra operei de netăgăduite calități a d-lor Mircea Streinuș și Traian Cantemir e să ne mai spunem un cuvânt, atunci regretăm că d-l Cantemir nu și-a început cariera de romancier mai curând, nu'n declinul vârstei când omul — vorba vine: „omul“ — poate ajunge un înăcrît al posomoririi și al blazării, care vede totul cam așa cum vede d-l Tr. Cantemir în pag. 75 (șirul penultim jos) și 151 (șirele 8—9 sus), care le poate atribui personagiilor sale un cinism ca cel din pag. 64 (șirele 8—10 jos și 99 (șirele 4—10 jos) și care poate atinge apogeuri de vulgaritate ca cele din pag. 101 (șir. 7—8 sus) și care, mai ales, poate debita oroarea din pag. 77 (șir. 5—6 sus), decât care d-l Cantemir mai bine nu scria nici un șir!

Hain om! Lucru hotărât! Nu ți-ai da fata după el!

Dar să nu cădem în tragic! Să nu desperăm de *tinereța tinerilor prozatori* bucovineni! E numai mania zilei aceasta, ca tu, romancier, să fii mai grozav decât toți grozavii!...

Leca Morariu

Populare

— Foaie verde colilie
Măi bădiță, măi Ilie,
Ce fel de pământ te ține
Că nu vii sara la mine?

Din Comănești, jud. Suceava

— Ce pământ? Pământ cu iarbă!
Și mă ține'ncă și-o treabă...
Mă ține pământ cu flori...
Nu pot mere uneori!

auzite de Octavia Lupu-Morariu

ooo©ooo

Multe și mărunte...

Impersonalul român. — Decalchiând calapoade străine, abuzăm, în exprimarea impersonalului, de *reflexivul persoanei a 3-a* (d. p.: „singura întrebare la care se aștepta un răspuns” Maiorescu, *Răspunsurile Revistei Contemporane*; „Poate nu se va găsi nepotrivit, dacă... ne oprim ceva mai mult asupra...” idem *Literatura română și străinătatea*; „în casa lui... se trăia ca în sânul lui Avram” Gane, *Ciubucul logofătului Manole Buhuș*; „Într'adevăr, se petrece aici în oștepe” Sadoveanu, *Creanga de aur* 130) — sau de *infinitiv* (d. p.: „nu e așa de ușor de a fi cineva vânător de rațe” Gane, *În vacanțe*; „A se juca cu simțirea sa, este a nu iubi” I. Negruzzi, *Mihai Vereanu* 1873, 231; „pentru a nu se expune cineva...”, nu-i ră-mâne decât...” D. Zamfirescu, *Viața la țară*; „A se vedea scoarțele oltenești” L. Blaga, *Spațiul mioritic* 1936, 181; „A nu se uita” Blaga ibid. 247; „A nu se pleca în afară” = ne pas se pencher en dehors!... în jargonul C.F.R.). Dar ti-parele mai românești sunt: *persoana*¹⁾ a 2-a (cf.: „iarăși dai [de] răul lui Nilos” *Herodot*, manuscris din cam 1645, Vălenii-de-Munte 1909, 101; „pe-o parte în-ghețai, pe una te frigeai, ca la vremea și locul acela” Creangă, *Amintiri*... I; „înzadar te înțelegi cu arendașul, înzadar te pui bine cu stăpânirea, căci pentruca să poți sta la moara cu noroc, mai trebuie să te faci și om al lui Lică” Slavici, *Moara cu noroc* IV; „Cu crăcia | Și negraia | Faci mălaia” Leca Morariu *Cimilituri* 1933, 47), — sau *perifraza cu un subiect ad-hoc*, cu un substantiv ca *omul, lumea* etc., sau cu un oarecare pronume (cf.: „*Omul* să fie mulțumit cu sărăcia sa” Slavici, *Moara cu noroc*; *De-ar ști omul* ce-ar păzi, dinainte s'ar păzi; O fi că *lumea-i* rea).

Și-i locul aici să subliniem că dacă Neamțul și-l perifrează impersonalul cu *man* (*man sagt*) iar Francezul cu *on* (*on dit*) atunci acest *man* și *on* e perfectul echivalent pentru *omul* impersonalului românesc; cf. Friedrich Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, ed. 11, 1934, 373: „Der Nom. Sg. des Subst.

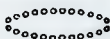
¹⁾ Și ce minune de noimă sintactică nu-i închisă în pers. a 2-a a singularului românesc! Cf.: „Si pune-te acum de fă focul, și-l frige pe frate=tu pentruca să-l ospăteze nămetenia de diavol” Leca Morariu, *Dela Noi* 1937, 58; „Și pune-te tu, cogemite împărat, cu toți... curtenii tăi la privit!” ibidem 83; „Și dă-i și tra-ge-i, până i s'o lehametii...” Victoria Morariu, *A fost odată* 1933, 27; „Lași albia Cașinului..., treci pela Înțărătoarea și prinzi a urca” I. Missir, *Fata Moartă*, ed. II, 80, etc.

Mann homo ist zum unbestimmten Pron. geworden, wie lat. *homo* in frz. *on* (neben *homme* aus *hominem*)“.

Încât redactarea mai specific-românească a următoarelor fraze — e cea pe care le-o juxtapunem în paranteză: „Nu se poate trăi simplu? Nu se poate iubi fără a răstălmăci iubirea?“ D. Zamfirescu, *Anna* 1911, 15 [Nu poți iubi simplu...]; „Haide=haide, încetișor cum se merge cu carul cu boi“ Slavici, *Povești* vol. I 148 [...cum „merge“ omul cu carul cu boi]; „De aci nu rezultă c'ar fi bine să se piardă acum timpul“ Maiorescu, *Poeți și critici* [...c'ar fi bine să ne pierdem... timpul]; „este o idee necoaptă de a se ocupa de...“ Maiorescu, *Scrierea limbii române* [...de a te (ne) ocupa de...]; „la crâșma din codru se bea vinul mai bun“ Slavici, *Povești* I 52 [...bea lumea vinul...]; „Cu greu... se ajunsse în culmea dealului... De când legile nu mai iertau să se îngroape în curtea bisericii“ D. Zamfirescu, *Viața la țară* [Cu greu... convoiul ajunsse în culmea dealului... legile nu mai iertau ca morții să fie îngropați¹⁾ în...]. — Precum exigentul stilist ar preferi să=și redacteze câteva din frazele citate mai sus, în versiunile: Nu e ușor să fii vânător de rațe (la Gane); A te juca cu simțirea ta, este (înseamnă) că nu iubești (la Î. Negruzzi); Ca să nu te expui, nu=ți rămâne decât... (la D. Zamfirescu) etc.

Și dacă un T. Pisani ar fi mai sensibil față de adevăratele vibrații ale limbii românești, nu ne-ar străpezi urechile cu stângăcii ca: „Se scrie rău. Se vorbește și mai rău“ („Universul“ Nr. 314 din 13/XI 1936)!...

Leca Morariu

CRONICĂ

Iarăși culturalitatea „Meseriașului“ bucovinean. — Semnalăm după *Raport de activitate*... p. 1937/1938, Cernăuți 1938, pg. 22 că atât de vrednica Soc. a *Meseriașilor Români* etc. din Cernăuți a înzestrat (în 1937/1938), din generozitatea lui I. E. Torouțiu, următoarele 5 biblioteci cu câte 100 volume: Soc. cult. „Unirea“, Storojneț; Soc. surdo=mușilor, Cernăuți; Soc. cult. „Stânca“, Cernăuți; Biblioteca orașului Tecuci; și Căminul de ucenici „I. Nistor“, Cernăuți. Deci: 500 cărți! Și te gândești din nou la..., la imbecila ranchiună din „Universul“ (Nr. 131 din 14 Mai 1936) marelui și răs=marelui Stelian Popescu, care (Imbecilitate!) se întreba atunci — chipurile: *Unde merge Societatea Meseriașilor... din Cernăuți?!...*

* * *

„Îngândurare“ de Ep. Bucevschi. — Din amabilitatea distinsului nostru co=laborator Dr. Corneliu Gheorghian avem bucuria de a populariza una din capod=perele marelui *Epaminonda Bucevschi*, portretul apreciat (și... botezat de noi) în „Făt=frumos“ 1937, 173, — astăzi în posesiunea cunoscutului Schönggeist Dr. Alexis Zaloziecki, Cernăuți.

L. M.

¹⁾ Deși reflexivul *să se îngroape* e admisibil, mai înfățișând și altceva: pa=sivul reflexiv, de nuanță arhaică.

Multe și mărunte...

Utopia Pisanistă. — Pentru, adică împotriva utopiei lui I. Pisani (autoritate „științifică” a lui Stelian Popescu!) — și care, în cazuri extreme, își ia refugiul la ..., manevra citatelor celebre ..., un nu mai puțin celebru citat din Ferdinand Brunot, *La pensée et la langue*, Paris 1936, pag. IX: „L'idée que la langue est fixée reste debout, dans sa fausseté séculaire. Et par là s'explique cette étroitesse de doctrine qui fait condamner pêle-mêle les déformations corruptrices et les nouveautés heureuses”.

Leca Morariu

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA :

CERNĂUȚI, str. Munteniei 14

ABONAMENTUL (achitat numai anticipativ)

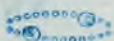
În Țară : 200 lei pe an

În Străinătate : 300 lei pe an

Colaboratorii plătesc numai 100 lei pe an

CUPRINSUL :

Leca Morariu	Bucovineanul N. Gane
C. Morariu	Împr. jurările (Versuri)
Artur Bosch	Verhältnisse (trad. din C. Morariu)
Gh. T. Kirileanu	Maiorescu către Alecsandri (Scris. inedită din 1874)
Artur Bosch	Im Krug „Zum Mohrenkönig“ (trad. din T. Robeanu)
Traian Cantemir	Istro-Românii (fine)
Leca Morariu	De=ale noastre
M. Tana	Flori de prun (Versuri)
Adelina I. Cârdei	Toamnă (Versuri)
Victor P. Costa	Epigrame (Versuri)
Petru Iroaie	Ionel Teodoreanu
Leca Morariu	Vitrina cărții
Octavia Lupu=Morariu	Populare (Versuri)
Leca Morariu	Multe și mărunte...
Leca Morariu	Cronică

BIBLIOGRAFIE

- Leca Morariu**, *Bucovineanul N. Gane*, Cernăuți 1938 (Nr. 20 din Colecția *Seminarul român de literatură modernă și folclor*).
- Traian Cantemir**, *Istro-Românii (Nunta-Dansurile-Instrumentele muzicale)*, Cernăuți 1938 (Nr. 19 din Colecția *Seminarul român de literatură modernă și folclor*).
- Valerian Doboș-Boca**, *Din trecutul Sucevei*, Cernăuți 1938.
- Mircea Streinul**, *Ion Aluion, Roman*, Cernăuți, (1938).
- Al. Procopovici**, *Problema gramaticii în țara și în școala românească*, Cernăuți 1938.
- T. Balan**, *Rolul lui Vasile Bodnărescul în preajma Unirii*, Cernăuți 1938.
- Alex. Marcu**, *Dela Torquato Tasso la Eminescu : Coincidențe tematice*, București 1937.
- N. Drăganu**, *Un manuscris calvino-român din veacul al XVII-lea*, București 1936.
- C. Narly**, *Pedagogia generală*, București 1938.

De-ale administrației lui „Făt-frumos“

Și-au mai achitat abonamentul : d. Em. Cimpoieș la 20/6 1938, pe 1938 ; Soc. p. Cultură la 20/6 1938—200 lei până'n 31 Iulie 1937 ; d. Em. Boca la 25/8 c. 100 lei până la finea 1938 ; d. dir. Dr. Al. Bocănețu la 5/9 c. 200 lei pe 1938 ; d. N. Ițcuș la 6/9 c. 200 lei pe 1937 ; Păr. Econ. Dr. D. Furtună la 9/9 c. 100 lei până la finea 1938 ; d. prof. D. cav. de Sorocean la 10/9 c. 100 lei până la finea 1938 ; I. P. S. Sa Arhim. Dionisie Burac la 10/9 c. 200 lei pe 1937 ; P. C. Sa Păr. I. Nisioi la 11/9 c. 192 lei pe 1938. — Pentru administrație : O. L.=M.

A APĂRUT BULETINUL

MIHAIL EMINESCU

AN. IX 1938 FASCIC. 16